

ÖZNELEŞTİRME STRATEJİLERİNDEN ÖZGÜRLEŞME PRATIĞI OLARAK KENDİLİK TEKNOLOJİLERİ VE KENDİLİK KÜLTİVASYONU

Serdar GEZER*

ÖZ

Foucault'ya göre bir deneyim, tarihin verili bir anında ekonomik veya politik nedenlerden ötürü sorunsallaştırılarak üzerinde düşünülen bir alana dâhil edilir. Bu deneyim hakkında bilimsel bilgi üretilir ve bunun sonucunda deneyim, sınırları belirlenmiş bir kimliğe dönüştürülür. Bu deneyimle ilişkili normal ve anormal olan olma hallerinin sınırları belirlenir ve bir takım aparatlar tarafından bu normal-anormal (normativite) aralığı denetlenir. Böylece insan varlığı, olma biçimi egemen tarafından belirlenmiş dolayısıyla insan özneleştirilmiş olur. Foucault'ya göre modern toplumda özneleştirme yoğunluklu olarak dürtü-haz-arzu üçlüsünün kullanıma sokulmasıyla çalışır. Onun, her türden özneleştirme stratejilerine karşı direnmek için önerisi ise Antik Yunan'dan ödünç aldığı kendilik teknolojileri ve kendilik kùltivasyonudur.

Anahtar Kelimeler: Sorunsallaştırma, kendilik teknolojileri, kendilik kùltivasyonu, varoluş sanatı.

THE TECHNOLOGIES OF THE SELF AND THE CULTIVATION OF THE SELF AS EMANCIPATION PRACTICE FROM SUBJECTIVITY STRATEGIES

ABSTRACT

According to Foucault, an experience is problematized and included in the field of thought for economic or political reasons at a given moment in history. Scientific knowledge is produced about this experience and, as a result, the experience is transformed into a well defined identity. What is normal and abnormal way of being (normativities) related to this experience are produced and well defined range of normativities is controlled by a number of apparatuses. Thus, the human being, the manner of being is determined by the sovereign and thus human being becomes subject. According to Foucault, subjectivity in modern society works intensively with the use of the trio of impulse-pleasure-desire. His proposal to resist all kinds of subjectivation strategies is the technologies of the self and the cultivation of the self which he borrowed from Ancient Greece.

Keywords: problematization, the technologies of the self, the cultivation of the self, the art of existence.

---

* Dr.
FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)
2020 Bahar, sayı: 29, ss. 33-52
Makalenin geliş tarihi: 22.11.2019
Makalenin kabul tarihi: 24.03.2020
Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf>

FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)
Spring 2020, issue: 29, pp.: 33-52
Submission Date: 22 November 2020
Approval Date: 24 March 2020
ISSN 2618-5784

Giriş

“Özne” kavramı, felsefe tarihinde merkezi meselelerden birisidir fakat modern felsefede “özne” (subject) teriminden ilk kez bahseden ve bunu “bilinç” (consciousness) terimiyle özdeşleştiren filozof Immanuel Kant’tır¹. Hâlbuki Kant modern felsefenin kurucusu Descartes’ın “kendilik” (self) ve “bilinç” kavramlarını özdeşleştirdiği şeye yeni bir isim vermekten başka bir şey yapmamıştır. Descartes bilinçli özne kavramını felsefi düşüncenin merkezine yerleştirmek konusunda diğer filozoflardan önde gelir. Foucault ise bazen özneyi tamamen reddeden bir “anti-özne” olarak anılsa da, bu özdeşleştirme esasen yanlıştır. Foucault öznenin varlığını hiçbir zaman inkâr etmemiştir. Esasen hayatının sonlarına doğru, çalışmalarının her zaman özne sorunsalıyla ilgili olduğunu defaten belirtmiştir ve hem ilk dönem çalışmalarında hem son dönem çalışmalarında sıklıkla öznellik ile ilgili konuşmuştur². Foucault’nun bütün kariyeri boyunca yaptığı araştırmanın özü şu şekilde ortaya koyulabilir: İlki bilimsel bilginin ürettiği hakikatle ilişkili olarak ve kendimizi bilginin özneleri olarak inşa ettiğimiz kendimizin tarihsel ontolojisidir. İkincisi kendimizi ötekiler üzerinde eylemde bulunan özneler olarak inşa ettiğimiz veya bizim eylemlerimiz üzerinde eylemde bulunan eylem kümelerinin nesnelere olarak inşa ettiğimiz iktidar alanlarıyla ilişkimizde kendimizin tarihsel ontolojisidir. Üçüncüsü ise kendimizi ahlaki eyleyenler olarak inşa ederken etik ile ilişkili olarak kendimizin tarihsel ontolojisidir. Foucault literatüründe bu üç meselenin kabaca tartışıldığı yer ‘*Deliliğin Tarihi*’ kitabıdır. Hakikat boyutunun tartışıldığı yer ‘*Bilginin Arkeolojisi*’, ‘*Kliniğin Doğuşu*’ ve ‘*Kelimeler ve Şeyler*’ kitaplarıdır. İktidar ilişkileri boyutunun tartışıldığı yer ‘*Hapishanenin Doğuşu*’ ve etik boyutunun tartışıldığı yer ise ‘*Cinselliğin Tarihi*’ kitaplarıdır³. Dolayısıyla bu çalışmalar kısaca bilgi ve iktidar ilişkileri yoluyla özneleştirme süreçlerinin nasıl işlediği ve buna direnmenin imkânı olan etik hayat tasarımı üzerinedir.

Foucault, özneliği kişinin kendiyile bir bilinç ilişkisi kurması olarak tanımlar⁴. Kişinin kendiyile bilinç düzeyinde kuracağı ilişki ise öncelikli olarak

¹ Balibar, Etienne, “*Subjection and Subjectivation*,” *Supposing the Subject* içinde. Der. Joan Copjec, London: Verso, 1994, 6.

² Mark G. E. Kelly, “*Foucault, Subjectivity, and Technologies of the Self*”. *A Companion to Foucault*. İçinde (S. 510-525) Der. Falzon, C., O’Leary, T., Sawicki, J. West Sussex: Blackwell Publishing Limited, 2013, 510-511.

³ Michel Foucault, *The Foucault Reader*. Rabinow, P. (Der.), New York: Pantheon Books, 1984, 352.

Serdar Gezer, PhD, Ege Üniversitesi, İzmir, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü. “Yeni Türk Sinemasında Aile Konulu Filmlerde İtaatkar Özne İnşası”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019, 34.

⁴ Michel Foucault, *The Hermeneutics of the Subject Lectures At The College De France, 1981-82*. Der. Frederic Gros. Çev. Graham Burchell. NewYork: Palgrave Macmillan, 2005, 378-379.

öznel deneyimler yoluyla kurulan bir ilişkidir⁵. Foucault'ya göre öznel deneyim 'sorunsallaştırmalar' (problematizations) yoluyla inşa edilir. Foucault, Batılı toplumlarda insanların delilik, hastalık, yaşam, dil, emek, suç, cinsellik gibi çeşitli deneyimlerin sorunsallaştırılmasıyla insanların özneye dönüştürülmesini analiz etmiştir⁶. Sorunsallaştırmayı Foucault, "herhangi bir şeyi doğru ve yanlış oyununa sokan ve-ister ahlaki düşünce biçiminde, ister bilimsel bilgi, isterse siyasi analiz biçiminde olsun-onu bir düşünce nesnesi olarak kuran söylemsel ya da söylemsel olmayan pratikler bütünü"⁷ olarak tanımlar.

Sorunsallaştırmada üç farklı süreç çalışır: (a) Herhangi bir şey söylemsel olan ve söylemsel olmayan pratikler tarafından hakikat oyununa dâhil edilir. Buradaki herhangi bir şeyden kasıt, belirli bir düşünme, davranma, hissetme, eyleme biçimidir, yani kısaca oluş halleridir ve bir anlamda belirli bir deneyim formudur. (b) Hakikat oyunları bu oluş biçimlerini düşünce nesnesi haline getirir ve onları önceden üretilmiş olan veya yeniden üretilecek olan söylemlerle ifade eder. (c) Son olarak, hakikat olduğunu iddia eden bütün bu söylemler arasından doğrulama yaparak, o deneyime-oluşa ilişkin hangi söylemlerin hakikat olarak kabul edileceği belirlenir. Tabii ki bunu sınıflandırarak, tanımlayarak ve belli kurallara göre kavramsallaştırarak yapar ve sonunda o deneyimi-oluş halini çerçevesi çizilmiş ve sınırları belirlenmiş bir deneyim olarak ortaya koyar⁸. Buna göre örneğin delilik denen deneyim veya oluş hali, tarihin verili bir anında bir sorun olarak düşünülmüş ve hakikat oyunlarına dâhil edilmiş, o deneyimle ilgili üretilmiş olan veya üretilen söylemler arasından hakikat oyunlarında bir grup söylem hakikat olarak doğrulanmış, onun etrafında hakikat üretecek bilgi alanları oluşturulmuştur ve o deneyim bir 'akıl hastalığı' olarak kavramsallaştırılmıştır.

O halde delilik diye bir deneyimin sorunsallaştırma öncesinde var olmadığını düşünmek yanlış olur. Delilik pratikte var olan bir deneyimdir fakat mesele bunun nasıl hakikat olarak yaşama dâhil edildiğidir. Foucault'nun bakışından, delilik deneyimi hangi hakikat oyunları ve hangi tanımlamalar yoluyla sorunsallaştırılmaktadır ve bu deneyim 'akıl hastalığı' olarak

⁵ Ferda Keskin, PhD, Columbia University, New York, Graduate School of Arts and Science, Department of Philosophy Dissertation: "*Problematization and Games of Truth: Michel Foucault's Analytics of the Constitution of the Subject in Political Modernity*" 2002, (Thomas Pogge Advisor). Yayımlanmamış Doktora Tezi.

⁶ Ferda Keskin, "*Özne ve İktidar*". *Özne ve İktidar* içinde (s. 7-24). I. Ergüden, O. Akinhay (Çev.). İstanbul: Ayrıntı, 2014, 13.

⁷ Michel Foucault, *Özne ve İktidar*. I. Ergüden, O. Akinhay (Çev.). İstanbul: Ayrıntı, 2014, 257.

Linda Alcoff, "Foucault's Normative Epistemology" (s.207-225), *A Companion to Foucault*. İçinde. Der. Christopher Falzon, Timothy O'Leary, Jana Sawicki UK: Blackwell Publishing Limited, 2013, 211.

⁸ Ferda Keskin, "*Problematization and Games of Truth: Michel Foucault's Analytics of the Constitution of the Subject in Political Modernity*", 52-54.

değerlendiren kurumsal bir alana nasıl dâhil edilmektedir meselesini anlamak önemlidir. Delilik deneyimi sorunsallaştırılmış ve akıl hastalığı olarak spesifik bir kurumsal alana dahil edilmiş, bu alanın çalışmalarıyla da akıl hastalığıyla ilgili çeşitli normlar üretilmiştir. Bu durumda delilik sorunsallaştırılarak akıl hastası kimliği inşa edilmiştir⁹. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta da; bu sorunsallaştırmaların tarihin verili bir anında yapılıyor olmasıdır. Yani herhangi bir deneyim tarihin verili bir anında sorun olarak görülmeye başlanır. Bu yüzden deneyim tarihsel olarak tekildir. Dolayısıyla deneyim formları tarihin farklı devirlerinde farklı biçimlerde muameleye maruz kalmıştır. Belli bir devirde göklere çıkarılan bir deneyim formu başka bir devirde anormal olarak kabul edilen ve kapatılması gereken bir deneyim haline gelmiştir.

Bu noktada bir şey açığa çıkar, o da: Hakikat oyunlarının değişmesi asla mümkün olmayan kurallar bütünü olmadığı, aksine esnek kurallara karşılık geldiğidir. Yani her hangi bir kuralı veya hakikat oyununun bütünü ve bu yolla önceki hakikat oyununun kurduğu öznel deneyimi ve bağlantılı olarak özneliği değiştirmek mümkündür. Antik Yunan'dan başlayarak Hıristiyanlığı ve Batı toplumlarının ahlakını da biçimlendirmede söz sahibi olan "çekinme pratikleri" (askesis), sorunsallaştırmalar ve hakikat oyunları yoluyla öznenin kurulması sürecini öznenin lehine değiştirebilecek pratiklerdir, stratejilerdir. Örneğin cinsel edimle ilişkili olarak sorunsallaştırma ve bu edimin içindeki belli bazı pratiklerden sakınmayı salık veren ve böylece bir çekinme üreten teknikler Antik Yunan'dan başlayıp varlığını çeşitli şekillerde muhafaza edegelmiştir. Bugün dürtüler ve hazlar üzerinden ve onları olumlayan hakikat oyunları kurulmakta olduğu için belki de bu hakikat oyunlarını değiştirme çabası Antik Yunan'daki asketik tekniklerle, dürtülerin kontrolüyle, kendiliği yönetme tekniklerini günümüze uyarlamakla olabilir.

1. Kendilik Teknolojileri

Foucault'nun öznellik kavramını tamamıyla anlamak için "tahakküm teknikleri" (techniques of domination) analizinin "kendilik teknikleri" (techniques of the self) analiziyle dengelenmesi gerekmektedir¹⁰. Dolayısıyla Foucault'nun çalışmalarında özneleştirme teknolojileriyle, "kendilik teknolojilerini" (the technologies of the self) terazinin iki kefesine koyarak düşünmek ve kendilik tekniklerini özneleştirme teknolojilerine bir direniş olarak, bir özgürlük potansiyeli olarak görmek gerekmektedir.

⁹ Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, 86.

Michel Foucault, *The Essential Works Of Michel Foucault 1954-1984 ETHICS*. Der. Rabinow, P. R. Hurley (Çev.). New York: The New Press, 1997, 297.

Ferda Keskin, *Özne ve İktidar*, 13,14.

¹⁰ Lois McNay, *Foucault: A Critical Introduction*. Cambridge: Polity, 1994, 134.

Foucault, son dönem çalışmalarında “hayatı bir sanat eseri gibi tasarla” fikrini çalışmalarının merkezine koymuştur. Foucault’ya göre özne sabit bir gerçeklik değildir, aksine konuşma, eyleme, düşünme sürecinde ortaya çıkan tarihi, kültürel ve dilsel bir inşadır veya kurgudur¹¹. Foucault cinselliğin tarihi üzerine çalışmasında, Antik Yunan’da bireylerin kendilerini nasıl estetik özneler olarak inşa ettiklerine örnekler verir. Bu insanın önemli bir özelliği kendiliğin bir bölümünün sorunsallaştırılması ve öznel tekniklerin kullanılması arasındaki ilişkidir. Bu çalışmalar öncelikli olarak tarihseldir. Foucault, varoluş estetiğinin çağdaş yaşamdaki karşılığını örnekleyen bir çalışma ortaya koymamış fakat ne olabileceğine ilişkin bir çerçeve çizmiştir¹².

Kendilik etiği fikri Foucault’nun bireyleri özerk edimlerinin faileri olarak değil de yoğurulabilen edilgen bedenler olarak görme ısrarından kaynaklanan bir takım zorlukların kısmen aşılmasını sağlar. Foucault, belli bir perspektiften bakıldığında cinsellik meselesi etrafında şekillenen Antik Yunan ve erken dönem Hıristiyan ahlaki buyruklarının benzerlik gösterdiğini gözlemlemiştir¹³. Antik Yunan’lıların cinsel davranışla ilgili çekinme pratiklerinin çıkış noktası bir takım yasakların kullanıma sokulması değil de, kendi edimlerinde söz sahibi insanın kullandığı bir özgürlüğü biçimlendirme çabasıdır. Hem Yunanlılar hem de Hıristiyan kültürü kontrolsüz cinsel edimlerin bireylerin sağlığı açısından zararlı etkiler doğurabileceği konusunda korkularını ifade etmişlerdir. İki kültür de evlilik içinde sadakate önem vermenin eşlerin içsel güçlerinin ve değerini göstergesi olduğunu belirtmişlerdir. İki kültür de içinde cinsel edimlerden ve diğer zevklerden uzaklaşmanın olduğu asketik ideallerin insan doğasının bir takım üstün yanları ile bağlantılı olduğu ve onlara hakikatin özüne ulaşmaya imkân sağladığı yönündeki inanca önem atfederler¹⁴.

Fakat tema ve buyruk seviyesindeki bu benzerliklere rağmen, Foucault gündelik hayatın bireysel seviyesinde Antik Yunan ahlakı ve Hıristiyan ahlakı arasında her iki sistemin içinde özerklik bakımından temel bir farklılık olduğunu gösterir. Hıristiyan düşüncesinde dünyevi zevklerden “uzak durmak” (austerity) zorunludur ve evrenseldir, oysa Antik Yunan düşüncesinde bu edim otoriter ahlaki zeminde temellendirilmemiş, aksine genel kabul olarak düşünülen etiğe daha çok bir ekleme şeklinde tasarlanmıştır. Bireyler bu uzak duruşların yorumlanması ve hayatlarına entegrasyonu konusunda özgür bırakılmışlardır. Dolayısıyla bu buyruklar asla evrensel ahlak kodlarına dönüşme tehlikesi taşımamıştır. Bu yüzden kendi içsel dürtüleri üzerinde

¹¹ Marli Huijer, “*The aesthetics of existence in the work of Michel Foucault*”. Philosophy & Social Criticism. 25(2):61-85. London: Sage Publication, 1999, 61-62.

¹² Lois McNay, *Foucault: A Critical Introduction*, 134.

Marli Huijer, “*The aesthetics of existence in the work of Michel Foucault*”, 62.

¹³ Lois McNay, *Foucault: A Critical Introduction*, 134.

¹⁴ A.g.e., 135.

hâkimiyet kurmayı özgürlük olarak kabul eden ve onlar üstünde egemenlik kurmak için dışsal hiçbir koda bağlı kalmayan hatta buna bağlanmanın kölelik olduğunu kabul eden Antik Yunan'da hazların kullanımındaki teknolojileri, etik kaygının ne olduğunu, yaşamı sanat eserine dönüştürmekle ne kastedildiğini anlamak gerekmektedir.

1.1. Varoluş Sanatları ve Etik

Foucault, “*Hazların Kullanımı*”nda modern Batı toplumlarında deneyim denen şeyin nasıl inşa edildiğini analiz eder. Kişilerin kendilerini çok farklı bilgi alanlarına açılan ve bir kurallar, bir sınırlamalar sistemiyle bağlantılı bir cinselliğin özneleri olarak görmelerine sebep olan deneyimin nasıl inşa edildiğini anlamaya çalışır¹⁵. Varlığın bir deneyim olarak tarihsel bir şekilde inşa edildiği hakikat oyunlarının, doğru ve yanlış oyunlarının analizini yapmayı amaçlar. İnsanın kendisini deli olarak algıladığında, hasta olarak düşündüğünde, yaşayan, konuşan, çalışan bir varlık olarak algıladığında veya kendini bir suçlu olarak yargılayıp cezalandırdığında hangi hakikat oyunları yoluyla kendi doğasını düşünür? Hangi hakikat oyunlarından geçerek insan kendi doğasını bu sayılan biçimlerde algılar¹⁶? Modern çağdan başlayıp, Hıristiyanlıktan geçerek Antik Çağ’a kadar çok genel ve çok basit bir soruyu sorar: Neden cinsel edimler ve buna bağlı zevkler ahlaki kaygının nesnesi olmuştur? Neden bu etik kaygı belli toplumların belli zamanlarında yurttaşlık davranışları veya buna benzer edimlerdeki gibi kişisel veya toplumsal hayatın çok daha önemli alanlarına gösterilen ahlaki ilgiden daha önemli olmuştur? Nasıl, niçin ve hangi formda cinsellik ahlaki bir alan olarak inşa edilmiştir? Foucault, bu genel soruya Antik Yunan ve Roma kültüründe cevap aradığında bu sorunsallaştırmanın bir zamanlar Batı toplumunda çok önemli bir yeri olan bir grup pratikle ilgili olduğunu görür. Bunlar onun “varoluş sanatları” (arts of existence) dediği pratiklerdir. Bununla kastettiği şey: Bir takım kasti ve gönüllü edimler ve bu edimler yoluyla insanlar kendilerine davranış kuralları saptamakla kalmaz aynı zamanda tekil varlıkları içinde kendilerini dönüştürmeye, değiştirmeye, yaşamlarının tamamını bir takım estetik değerler taşıyan ve belli stilistik kriterlerle örtüşen bir sanat eserine (oeuvre) dönüştürmeye çabalarlar¹⁷. Foucault’ya göre “etik”, bilinçli bir özgürlük pratiği¹⁸ ve aynı zamanda kendini inşa etme, kendini dönüştürme pratiğidir¹⁹.

¹⁵ Michel Foucault, *The History of Sexuality Volume 2 The Use of Pleasure*. USA: Vintage Books, 1990, 3-4.

¹⁶ A.g.e., 6-7.

¹⁷ A.g.e., 10.

¹⁸ James D. Faubion, “*Foucault’s Ontology and Epistemology of Ethics*”. *A Companion to Foucault*. İçinde (S. 493-509) Der. Falzon, C., O’Leary, T., Sawicki, J. West Sussex: Blackwell Publishing Limited, 2013, 498.

Mark G. E. Kelly, “*Foucault, Subjectivity, and Technologies of the Self*”, 522.

Aktif olarak varlığı şekillendirmeye yoğunlaşmak eleştirel bir tavır gerektirir. Hayata yönelik bu modern tutum ya da sınırlayıcı tutum kişinin kendini gerçeklikle ilişkilendirme yoludur; bazı insanların yapacağı bilinçli bir seçimdir; bir çeşit düşünme ve hissetme yolu, edimde bulunma yoludur²⁰. "Sophrosune"²¹ kendine hâkim olma egzersizleri, arzu pratiklerinin sınırlandırılması yoluyla ulaşılabilen bir durumdur ve bir özgürlük olarak karakterize edilebilir. Eğer arzuları ve hazları yönetmek bu kadar önemliyse ve bunların kullanımı etik bir sorunsal oluşturuyorsa bunun nedeni Yunanlıların orijinal bir masumiyetin korunması gerektiğini veya masumiyetin, saflığın devam ettirilmesinin gerekliliğini düşünmelerinden değildir. Bunun nedeni özgür olmayı istedikleri ve özgür kalmak istedikleri içindir. Hazlarla ilgili olarak özgür olmak demek hazların otoritesinden kurtulmak, onların kölesi olmamak demektir. Bu yüzden aphrodisia'ların taşıdığı tehlike saflığın kaybedilmesi, kirlenmiş olmak değil, köleşmek ve özgürlüğünü kaybetmek tehlikesidir. Hazlar karşısında etkin olmak söz konusudur. Yani kişinin kendi hazları karşısında aktif rol oynaması ve erkek olması gerekmektedir. Herkes kendi nefsi üzerinde erkek özelliklerine sahip olmalı ve böylece özgür erkek olmalıdır. Burada kişinin nefsi karşısındaki savaşçı tutumu erkeksi bir tutum olarak görülmektedir ve kişinin kendisiyle ilişkisi de siyasi bir ilişkidir²². Foucault için özgürlük, kendimiz için pratikte çalışarak ulaşabileceğimiz bir şeydir. Özgürlük bir durum veya bir kapasite değildir, bir pratiktir, bir süreçtir²³.

İtidalli insanın varlık kipi olarak karakterize edilen bu özgürlük-iktidar kombinasyonu hakikatle de yakından ilişkilidir. Kendi üzerinde hâkimiyet kurmak logosla belli bir ilişki içerisine girmeyi gerektirir. Özgür öznenin hakikati ve logosla kurulan ilişki kişinin hem kendi dürtülerine hâkim olmasını hem de diğerlerine hükmedebilmesini sağlar²⁴. Kişinin hazlarına hâkim olması, onları yönetmesi ve onları logosun otoritesi altına alması aynı şeydir. IV. yüzyıl Yunan felsefesi haz pratiklerinde logosla kurulan ilişkiyi üç prensibe göre tanımlar. Bunların ilki yapısal bir formdur. İtidal logosun insan varlığının en

¹⁹ Colin Koopman, "The Formation and Self-Transformation of the Subject in Foucault's Ethics". *A Companion to Foucault*. İçinde (S. 526-543) Der. Falzon, C., O'Leary, T., Sawicki, J. West Sussex: Blackwell Publishing Limited, 2013, 527.

²⁰ Marli Huijjer, "The aesthetics of existence in the work of Michel Foucault", 71.

²¹ Michel Foucault "The History of Sexuality" kitabının ikinci cildi olan "The Use of Pleasure"da "Sophrosune" (sophrosyne) kavramını "erdem, daha çok kişinin "tanrılara ve insanlara karşı davranılması uygun olan biçimde" davranmasını, yani yalnızca itidalli değil aynı zamanda da inançlı, adil ve cesur davranmasını sağlayan çok genel bir durum olarak" tanımlar (s. 63, 64).

²² Michel Foucault, *The History of Sexuality Volume 2 The Use of Pleasure*. USA: Vintage Books, 1990, 78-85.

²³ Colin Koopman, "The Formation and Self-Transformation of the Subject in Foucault's Ethics", 530.

²⁴ Alexandre Macmillan, "Michel Foucault's Techniques of the Self and the Christian Politics of Obedience". *Theory, Culture & Society Journal*, Vol. 28(4): 3-25. 2011, 8.

yüksek mertebesinde konumlandırılmasını ima eder. Böylece arzuları egemenliği altına alır ve davranışları düzenler. Oysa itidalsiz olan kişide arzular en yüksek mertebededir ve tiranca insana hükmeder, “sophron” olan bireyde buyurucu olan akıldır. Sokrates “sophron” olan kişiyi ruhun farklı bölümlerinin uyum ve anlaşma içerisinde olan ve buyurucu merciiyi akıl olarak kabul eden olarak tanımlar. Akılla eylemeyen kişi, onu doyurmak için her şeyi denese de haz arzusu doyumsuzdur, böylece eğer kişi otoriteye uymaz ise arzu aşırı derecede şişer; bu otorite her türden iştihanın boyun eğmesi gereken logostur. İkincisi ise araçsal bir formdur. Kişinin arzularını tahakküm altına alması için ihtiyaçlar, zaman ve şartlar konusunda kişinin yapması gereken şeyi olması gereken haliyle ne zaman yapması gerektiğine karar verecek pratik bir akla ihtiyaç vardır. Sokrates’e göre yalnızca kendini kontrol edebilen kişi en önemli olanı belirleme, türlerine göre onları sınıflandırma ve kötüyü reddedip iyiyi tercih etme yeteneğine sahiptir. Üçüncüsü ise varoluşsal tanımadır. Kişinin erdemli olması için kendisini bilmesi ve arzularına egemen olması Sokratik bir temadır. Yapısal, araçsal ve ontolojik bu üç formda kurulan hakikatle ilişki insan itidalinin temel ögesidir. Bu ilişki hazların ölçülü kullanımı ve onların şiddetinin veya vahşetinin kontrolü için gereklidir. Fakat hakikatle bu ilişkinin asla bir kendini deşifre etme veya arzunun yorumbilgisi halini almadığı da görülmelidir. Bu ilişki itidalli öznenin oluş halinin kurucu unsurudur. Ruh asla arzuların izlerinin okunup yorumlanacağı potansiyel bir bilgi alanı olarak değerlendirilmez. Aksine hakikatle kurulan ve itidalli öznenin kurucu ögesi olan bu ilişki varlık estetiğine doğru açılır²⁵. Son olarak Foucault’ya göre özgürlük, içkin iktidar ilişkileri ekseninde yerini alır ve bu ete kemiğe bürünmüş bir pratiktir ve bu söylemsel olan ve olmayan alanla ilgilidir. Bu alanda farklı düşünme ve hayatını pratik olarak tasarlamayla ilgilidir. Bu bakımdan Foucault’nun Antik Yunan ve Helenistik düşüncede ve pratikte gördüğü şey o dönemin düşünce ve pratiklerinin tam olarak bugünün disiplin edici modern özne deneyimine alternatif olmadığı fakat daha çok nesnesi kendi düşüncelerini nereye kadar özgürleştirebileceğini öğrenmek olan ve başka biçimde düşünmeye çalışmak olan çağdaş felsefeye ve egzersizlere bir model olduğudur²⁶.

2. Kendiliğin Kültivasyonu ya da Kendilik Kültürü

“Kendilik kültivasyonu” (the cultivation of the self) varoluş sanatında kişinin kendine özen göstermesi, kendiyile ilgilenmesi ilkesiyle karakterize edilir²⁷. Kendiliğin kültivasyonu sürekli yapılan pratiklerdir²⁸. Bunlar bir dizi

²⁵ Michel Foucault, *The History of Sexuality Volume 2 The Use of Pleasure*, 56-91.

²⁶ Amy Allen, *“Power and the Subject”*. *A Companion to Foucault*. İçinde (S. 337-352) Der. Falzon, C., O’Leary, T., Sawicki, J. West Sussex: Blackwell Publishing Limited, 2013, 349.

²⁷ Michel Foucault, *The History of Sexuality Volume 3 The Care of the Self*. NewYork: Pantheon Books, 1986, 43.

pratik idmandan oluşan 'askesis'leri gerektirir²⁹. Kişinin kendisine dikkat etmesi, özen göstermesi fikri (heautou epimeleisthai/epimeleia heautou/ cura sui/ take care of oneself) Yunan kültüründe çok eski bir temadır³⁰. Örneğin Sokrates kendisini "Savunma"da yargıçlara bir "kendilik kaygısı ustası" ve "kendilik kaygısı öğretmeni"³¹ olarak tanıtır. Tanrı onu insanlara sahip oldukları zenginlikler ile ilgilenmemeleri, aksine kendileriyle ve ruhlarıyla ilgilenmelerini hatırlatmak için göndermiştir. Sokrates'in kendini adadığı bu kendilik kaygısı teması, tüm felsefelerin merkezinde yer almaktadır³². Sokrates'ten sekiz yüz yıl sonra aynı kavrayış (epimeleia heautou) Nyssa'lı Aziz Gregory'nin³³ "Treatise on Virginity"sinde de görünür. Aziz Gregory kayıp drahma³⁴ ile ilgili ve kendilikle ilgilenmenin ana tema olduğu bir kıssaya yer verir. Buna göre, kayıp drahma için kişi lambayı yakmalı, evin her yerini köşe bucak aramalı ve karanlıkta ışıldayan metal parayı bulana kadar devam etmelidir. Aynı şekilde Tanrı'nın ruhlarımıza mührünü bastığı (paranın üzerindeki kabartma gibi) ve bedeninin onun üzerini kirle-pasla kapladığı o kabartmayı, akıl (reason) lambasını yakarak ruhun bütün saklı alanlarını ortaya çıkararak, kendilikle ilgilenerek ortaya çıkarmalıdır. Foucault'ya göre bu durumda aynı Antik felsefe gibi Hıristiyan asketizmi de kendisini kendilik kaygısının sınırlarına konumlandırmaktadır ve bunun için "kendini bilmek" teması ön plana çıkmaktadır³⁵.

Kendiyle ilgilenme temasının felsefi gelişiminin bulunduğu yer Epiktetos'tur. "Söylemler"de (discourses) insan kendiyle ilgilenmeye yazgılı bir varlık olarak tanımlanır. Bu, insanı diğer varlıklardan ayıran temel farklılıktır. Hayvanlar, kendileriyle ilgilenmek zorunda kalmaması ve insanların da onlarla ilgilenmek zorunda olmaması için doğa tarafından yaşamlarına ilişkin her şeyi hazır bulurlar. Fakat insan kendine dikkat etmek zorundadır. Bu bir eksiklik yüzünden yoksunluk durumuna düşmesi için ve böylece kendini hayvandan daha aciz görmesi için değil, Tanrı onu, onun kendisini özgürce kullanabilsin diye öyle yaptığı içindir. Bu, akıldan bahsetmeden anlaşılabilir. Akıl eksik kalan doğal yetilerin yerine geçen bir şeymiş gibi düşünülmemelidir, aksine diğer yetilerin uygun şekilde kullanılmasını sağlayan bir şeydir. Hatta akıl kendini kullanma ve kendini ve diğer şeyleri düşünebilme yeteneğine sahip bir şeydir³⁶. Akıl yoluyla insanın kendi ruhunu mükemmelleştirmesi her insan için bir

²⁸ Michel Foucault, *The Essential Works Of Michel Foucault 1954-1984 ETHICS*, 94, 95.

²⁹ A.g.e., 99.

³⁰ Michel Foucault, *The History of Sexuality Volume 3 The Care of the Self*, 43.

³¹ Michel Foucault, *The Essential Works Of Michel Foucault 1954-1984 ETHICS*, 93.

³² Michel Foucault, *The History of Sexuality Volume 3 The Care of the Self*, 44.

³³ 331-394 yıllarında bugünkü Kapadokya/Türkiye'de yaşamış Hıristiyan ilahiyatçı ve filozof.

³⁴ Antik Yunan'da kullanılan madeni para.

³⁵ Michel Foucault, *The Essential Works Of Michel Foucault 1954-1984 ETHICS*, 94.

³⁶ Michel Foucault, *The History of Sexuality Volume 3 The Care of the Self*, 47.

kuraldır³⁷. Foucault, kendilik kaygısının fikir düzeyinde felsefi bir icat olarak alınmasının hatalı olacağını söyler, aksine kendilik kaygısı Antik Yunan'lıların çok önemseydiği ve yaşam tarzı olarak seçtikleri gönüllülüğe dayalı ilkelerdir³⁸. Kendilik kaygısı asla sadece bir düşünce ve bu düşüncede kaynağını bulan hayatı anlama biçimiyle sınırlı değildir. Foucault, "epimeleia" teriminin sadece bir ilgiyi değil uğraşlar bütününe işaret ettiğinin altını çizer. Bu yüzden kişinin kendisine odaklanacağı bir dikkat veya bir farkındalık formu değil insanın kendisine yönelik, hedefi ve yöntemi olan çabalar bütünüdür "epimeleia"³⁹. Dolayısıyla Atik Yunan filozofları kendilik kaygısından bahsederken dikkati kendi üzerine yoğunlaştırıp, hatalardan, tehlikelerden uzak durmaya çalışmayı değil, bütünlüklü bir aktiviteler alanını içine alan sistematik ve üzerinde dikkatle ve sürekli çalışılması gereken eylemleri kastetmektedir⁴⁰. Bu ise zaman alır. Kendiliğin kültivasyonu konusunda günün hangi bölümü veya yaşamın ne kadarlık bölümünün buna ayrılacağına karar vermek önemlidir. Antik Yunan'da insanlar bununla ilgili formüller üretmişlerdir. Kişi, sabah veya akşamları yapılması gerekenleri düşünmek, içe dönüp bakmak, bir takım gerekli prensipleri ezberlemek ve giden günün muhasebesini yapmak için küçük bir zaman dilimini ayırabilir. Bunlar insanın kendisiyle baş başa kalıp geçmişini düşünmesini ve bir takım ilkeler vasıtasıyla kendi yaşamını dikkatlice inceleyip onu en mükemmel hale getirmesini sağlar. Ayrıca bedenle ilgili olarak, egzersizler, pratikler gereklidir. Bedene uygulanacak bakım, sağlıklı yaşam için perhizler, orta karar fiziki hareketler de uygulanmalıdır. Kendilik kaygısı çevresinde kişinin kendisi üzerinde çalışmasında bir yazma ve konuşma eylemi geliştirilmiştir. Kişi kendisi hakkındaki bilgileri kaydedip-ki buna öznel yazım da diyebiliriz⁴¹-gerektiğinde tavsiyeler almalıdır⁴².

Teorik olarak kendilik kültivasyonu ruha yönelik olsa da, bedene yönelik kaygının ve bedene yönelik pratiklerin önemi oldukça fazladır⁴³. Çünkü bu kendilik deneyiminde ruhun hastalığının bedeni, beden rahatsızlığının ise ruhu etkileyebileceğine inanılır. O yüzden Epiktetos, okulunun sadece eğitim yeri olarak değil, medikal klinik olarak da düşünülmesini istemiştir. Ona göre okul ruhun dispanseridir ve öğrencilerinin okula gelirken kendilerini hasta olarak düşünmeleri gerekir⁴⁴. Beden ve ruhun birbirlerini etkilemeleri

³⁷ A.g.e., 48.

³⁸ Michel Foucault, *The Essential Works Of Michel Foucault 1954-1984 ETHICS*, 94.

³⁹ Foucault, *The History of Sexuality Volume 3 The Care of the Self*, 50.

Foucault, *The Essential Works Of Michel Foucault 1954-1984 ETHICS*, 95.

⁴⁰ Michel Foucault, *The Essential Works Of Michel Foucault 1954-1984 ETHICS*, 95.

⁴¹ Dianna Taylor, "Toward a Feminist Politics of Ourselves" *A Companion to Foucault*. İçinde (S. 403-418) Der. Falzon, C., O'Leary, T., Sawicki, J. West Sussex: Blackwell Publishing Limited, 2013, 405.

⁴² Michel Foucault, *The History of Sexuality Volume 3 The Care of the Self*, 50-51.

⁴³ A.g.e., 56.

Michel Foucault, *The Essential Works Of Michel Foucault 1954-1984 ETHICS*, 234.

⁴⁴ A.g.e., 97.

hasebiyle, kendilik kùltivasyonunda aşırıya kaçmaktan çekinme, perhizler, bir takım rahatsızlıklara gösterilen ilgi, bedeninin ve bedene ilişkin rahatsızlıkların dinlenmesi, bedeni ve bu yolla ruhu rahatsız edecek her şeye dikkat edilmesi gerekmektedir. Kendilik pratiğinde insanın kendisini sadece düzeltilmesi, eğitilmesi ve bilgilendirilmesi gereken kusurlu, cahil değil; aynı zamanda belli hastalıklar çeken, ya kendisi tarafından veya bu konuda bilgisi olan biri tarafından tedaviye muhtaç özneler olarak kendilerini kabul etmesi gerekmektedir. Kişinin bu şekilde kendisiyle kurduğu ilişkide ruhun hastalıkları bedeninin hastalıkları gibi acı ve ağrılarla kendisini göstermediğinden, bu tür hastalıklar uzun süre hissedilemeyebilir ve dahası kişiyi körleştirebilir. Ruh hastalıklarında tehlikeli olan bunların fark edilmeyip, bazen de erdem olarak kabul görmesidir. Öfkenin cesaret, kıskançlığın rekabet, korkaklığın temkinlilik olarak görülmesi gibi⁴⁵.

Bu pratiklerde kendilik bilgisi (self-knowledge) önemli bir unsurdur. “Delphic” prensibi (kendini bil ilkesi) Sokrates’in teması olmakla birlikte bir takım net reçeteler, belli türde testler ve egzersizleri içinde barındıran kendilik bilgisi sanatıdır. Kişinin kendisine uyguladığı yoksun kalmalar ve sınamalar söz konusudur. Örneğin yorucu bir spor egzersizi sonrası iştahın açılmasıyla önce dört başı mamur bir sofranın başına geçip yiyecekleri seyretmek ve sonra yemekleri hizmetkârlara verip kölelerin yemekleriyle karnını doyurmak⁴⁶. Bunun gibi yoksun kalma egzersizlerinin asıl amacı, hayati derecede zorunlu olmayan tüm şeyler karşısında hissedilen bağımsızlık ve özgürlüktür⁴⁷.

Kişinin kendisine uyguladığı bu pratik testlerin yanı sıra kişinin kendisini sınaması da gerekmektedir. Zihinsel bir sürece işaret eden bu sınamada kişi sabah yoklamasında önündeki günde yapacaklarını, akşam sınamasında ise geçmiş günün taksiratını çıkartır. Gün sonunda vicdan muhasebesi yapar. Akşam istirahati için tefekkür yapmak ve hangi kötülüğünü düzelttin, hangi yanlışla mücadele ettin gibi sorularla meşgul olmak gerekir. Fakat bu öznel yargılama asla bir öz cezayla sonuçlanmaz. Bu sınamanın, yoklamanın hedefi kişinin kendinin en derinlerine inerek kendi suçluluğunu keşfetmesi değildir. Amaç kişinin kendinden hiçbir şey saklamayarak bir başarısızlığı saptamak ve onun üzerine düşünme yoluyla bilgece bir tutum ortaya koymak için akılcı donanımı güçlendirmektir⁴⁸. Bunlara ek olarak bir de düşüncenin kendisi üzerinde denetimin sağlanması şarttır. Akla gelen bir zihinsel temsilin doğa tarafından uygunluk damgasını taşıyıp taşımadığı denetlenmelidir. Akla gelen her temsil tıpkı gece bekçisinin kimlik sorguladığı gibi veya eline geçen paranın sahte olup olmadığını anlayan bir para denetçisi

⁴⁵ Michel Foucault, *The History of Sexuality Volume 3 The Care of the Self*, 56-58.

⁴⁶ Michel Foucault, *The Essential Works Of Michel Foucault 1954-1984 ETHICS*, 103.

⁴⁷ Michel Foucault, *The History of Sexuality Volume 3 The Care of the Self*, 59-60.

⁴⁸ A.g.e., 61-62.

gibi ne olduğu ve nereden geldiği ölçülmelidir⁴⁹. Bu denetimde bize bağlı olmayanlar reddedilir. Anlayışımızın ötesindeki temsiller içeri alınmazlar, örneğin uygun bir arzu ve nefret nesnesi veya ilgi ve itici bulma nesnesi değilse kabul edilmezler. Bu sorgulama bir iktidar sınaması ve bir özgürlük güvencesidir. Kişinin kendi kontrolünde olmayan olmayacak bir şeye bağlanmayacağına bir garantisidir⁵⁰. Burada kişinin kendi düşünce ve davranışlarının anlambilimi söz konusudur, yani bir anlamda akla gelen temsil/düşünce/tasarının masum mu, ayartıcı mı, tahrik edici mi veya Tanrı'dan mı gelip gelmediğini düşünüp bunları filtrelemek gerekliliğidir. Bu durumda temsil/düşünce/tasarıdan heyecanlanıp heyecanlanmadığı ve eğer etkileniliyorsa bunun kaynağının ve farklı durumlarda etkilerini hesaplamak düşünce üzerinde kontrolün sağlanması için gereklidir⁵¹. Bu şekilde kişinin bir biçime göre davranışına sebep olan düşüncenin anlamı üzerinde denetim kurması ve bu yolla düşünceleri üzerinde de hâkimiyet kurması sağlanmış olur. Foucault, bu pratiklerden hareketle etik nesne olarak cinsel hazzın güç ilişkileri tarafından yönetildiğinin altını çizer, kişinin mücadele etmesi ve öznenin üzerinde egemenliğini kurması gereken bir güç. Bütün bu gelişimin sonunda yani bu idmanlar, sınamalar, incelemeler ve denetlemeler sonunda varılması istenen yer kişinin kendisi üzerinde egemen olmasıyla ilişkilendirilir. Yalnız bu egemenlik arzusunun ve sıkıntının olmadığı bir doyum biçiminde olan deneyim halidir⁵².

Bu teknolojilerle ulaşılmak istenen esasen bir dönüşüm, “kendine dönme” (conversion to self/epistrophe/heauton) şeklinde karakterize edilebilir. Bu bir güzergâhtır, kişinin bütün bağımlılıklardan ve köleleştirmelerden kurtularak kendisine dönmesini, kendisine kavuşmasını sağlayan bir güzergâh. Dolayısıyla kendisine dönen insan kendisinden haz duymaya başlar, oluş halinden duyulan sürur. İnsan, kişinin kendisine dışarıdan gelen, geçici ve kesin olmayan hazlar yerine (bu dışsal haz ‘voluptas’la karakterize edilir) dinginlik içinde kendisinden alabileceği süruru koyabilir. Kişinin bu pratikler sonunda ulaştığı oluş halinin yarattığı bir dinginlik, sakinlik, huzur ve sürur (joy /tranquility) halidir⁵³. Fakat bu dönüşüm Foucault’ya göre Antik Yunan düşüncesinde, Helenistik ve Roma düşüncesinde, son olarak Hıristiyan düşüncesinde farklıdır. Foucault’ya göre Plato’nun çalışmalarında dönüşüm “epistrophe” kelimesiyle karşılanır. Bu üç aşamalı bir süreci içerir. İlki, görünüşe yüz çevirip kendiliğe dönmektir. İkincisi, kendiliğinin etrafında dönüp kendiliğin hangi parçasıyla ilgileneceğine karar vermektir. Sonuncusu hakiki kendiliğini hatırlamak ve varoluşsal yuvaya geri dönmektir. Bu prensipler ruhun bedenden özgürleşmesini, kişinin kendini

⁴⁹ Michel Foucault, *The Essential Works Of Michel Foucault 1954-1984 ETHICS*, 103-104.

⁵⁰ Michel Foucault, *The History of Sexuality Volume 3 The Care of the Self*, 64.

⁵¹ Michel Foucault, *The Essential Works Of Michel Foucault 1954-1984 ETHICS*, 104.

⁵² Michel Foucault, *The History of Sexuality Volume 3 The Care of the Self*, 68.

⁵³ A.g.e., 66.

bilmesini, hakikat bilgisine ulaşmasını ve kişinin aşağıdan yukarı çıkmasını imlemektedir. Antik Yunan düşüncesinde dönüşüm bir süreçtir, bir işlemdir ve kendiliğin kendisine dönmesini gerektirir. Kişinin bakışını kendine doğrultmasını ve zihnini kendisine yöneltmesini gerektirir. Helenistik ve Roma düşüncesinde dönüşüm dünyanın içkinliği içerisinde bir dönüşümü imler. Dışa doğru bir hareket söz konusudur yani kontrol edemediğimiz şeyden özgürleşmek ve kontrol edebildiğimize ulaşmak söz konusudur. Bu durumda fiziki özne kendiyi yeterli bir ilişki kurar ve “askesis”e yani egzersize-pratiğe- eğitime odaklanılır. Hıristiyanlığın erken dönemlerinde dönüşüm ise “metanoia” ile karşılır yani kendiliğin içinde bir kırılmayı imler. Kelime, düşünce ve akıldaki radikal bir değişim anlamına gelmektedir. “Metanoia” bir işlem, bir süreçten daha ziyade bir ayaklanmayı ima eder ve bir varoluş halinden diğerine ani ve hızlı bir geçiş söz konusudur. Kişinin önceki günahkâr kendiliğini hakikat ve kurtuluş için feda etmesi adına, kendiliğinde meydana gelen bir kırılmadır⁵⁴.

Foucault’ya göre estetik ve etik yaşam biçimi gereklidir, hatta zorunludur. Çünkü nihai hakikatlere ve büyük anlatılara (meta-narratives) eleştirel kuramcılarca kuşkuyla bakıldığı, dahası bunların çözüldüğü, bilginin ancak küçük hikâyeler ve mütevazı anlatılar içinden üretilebileceğine inanılan postmodern çağda⁵⁵ insanların, kendi yaşamlarını şekillendirmesi için ne dini sistemlere, ne ahlaki kodlara ne de (icazet verirken politik olmaktan kurtulamayan) bilimsel gerçeklere tamah etmesi gerekmektedir. Bugün insan, kendisine “nasıl yaşamalı?” sorusunu soran ve bunu ne önceden verili ne de üretilen bir kendiliğin kendiyi ilişkisinin kültivasyonu olarak cevapladığı ve bu kültivasyonu yaparken de kendiliğin üzerinde sürekli bir ilgi (epimeleia) ve kabiliyetin, sanatın (techne) gerekli olduğunu düşünen Antik Yunan’lılarla aynı pozisyondadır. Kişinin kendiliğini inşa etmedeki özgürlük alanı bugün son birkaç yüzyılda olduğundan daha da genişlemiş durumdadır. Antik Yunan’lılar etiği daha çok kile şekil verme, heykeltıraşın heykelini yontması veya yaratma gibi metaforlarla anlatmışlardır. Kendilik sanatları, varoluş teknikleri (techne tou biou) kavramları kişinin yaşamına etik bir form vermeyi amaçlamak için kullanılmıştır. Foucault’ya göre günümüz, kişinin kendi edimlerine ve hayatına etik bir form vermesini mümkün kılan bir düzleme gelmiştir. Foucault’ya göre özne bir madde (substance) değil önceden verili olmayan ve değiştirilebilir bir formdur. Dolayısıyla kişi belli şartlar altında bu formu modifiye edip

⁵⁴ Dianna Taylor, “*Toward a Feminist Politics of Ourselves*”, 405, 406.

Michel Foucault, *The History of Sexuality Volume 3 The Care of the Self*, 66.

⁵⁵Jean-François Lyotard, *The postmodern Condition*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1984.

Mihaela Kelemen & Tuomo Peltonen, “*Spirituality: A Way to an Alternative Subjectivity?*”, *Organization Management Journal*, 2:1, 52-63, (2005): 55.

Nick Mansfield, “*Subjectivity, Theories of the Self from Freud to Haraway*”. Australia: Allen&Unwin, 2000, 167.

etmemekte ve dönüştürüp dönüştürmemekte özgürdür. Bu dönüştürmeyi en iyi anlatan yol da bunu şiirsel, sanatsal, estetik bir iş olarak düşünmektir. O zaman kişi kendiliğine ve kendi hayatına bir stil verme meselesini etik bir çalışma olarak görebilir. Örneğin Foucault'ya göre entelektüel çabanın kendisi estetizmle ilişkilidir çünkü kişinin kendiliğini bir deneyimle dönüştürme işidir. Burada estetik bir stile ulaşma söz konusudur. Deneyimin kendisi bizatihi eyleyeni dönüştürmektedir⁵⁶.

Fakat Foucault'ya göre çağdaş dünyanın kendiliğin kültivasyonunu yapacak estetik endişeleri maalesef yoktur. Çünkü insanların kendilerine yönelik davranışları genellikle kendi içlerindeki hakikati bulma yolunda bilimsel verilerden yararlanma düşüncesi tarafından yönetilmektedir. Bu da sonuçta kişilere doğru davranmanın formüllerini verecek kodlar sunacaktır. Kişisel gelişim, psikoloji, psikiyatri, fitness gibi disiplinler bu ihtiyacı karşılamaktadır. Bu durumda yaşamını estetik bir kaygıyla tasarlama düşüncesini de insanlarda görmek anlamsızlaşacaktır⁵⁷. Koopman'a göre Foucault'nun önerdiği şey sadece çağdaş bir kendilik sanatının olma ihtimali değildir, durum çok daha kötüdür. Aslında onun önerdiği bir zorunluluk ve bir ihtiyaçtır. Yani eğer çağdaş dünyanın kendisi kendilik kültivasyonunu yapma görevini üstlenmezse, o halde bir başkası veya bir başka şey insanların daha önceden yapmış olmayı dileyebilecekleri ve hayıflanacakları biçimde bunu yapacak ve insanlara dayatacaktır⁵⁸. Bu durumda Antik Yunan düşüncesinde tercihen eyllenenler veya basit bir tabirle kişinin kendi rızasına bırakılan pratikler çağdaş dünyada zorunlu kodlara dönüşecektir daha açığı dönüşmüştür. Zayıf ve ince görünümlü bedenler, kozmetik sektörü ve kişisel gelişim, spiritüel yaşam biçimleri bu kodları insanlara hali hazırda dayatmaktadır.

3. Kendilikle İlişkinin Dört Temel Boyutu

Foucault, 'Cinselliğin Tarihi' kitabında bu uzak durma, kendine hâkim olma, kendi üzerinde hâkimiyet kurma ve özgür olma temalarında, kendilik pratiklerinin karakteristiği olarak düşündüğü kendilikle kurulan ilişkiyi dört temel boyutta analiz eder.

⁵⁶ Timothy O'Leary, *Foucault and the Art of Ethics*. NewYork: Continuum, 2002, 2-3.

⁵⁷ Michel Foucault, *The Essential Works Of Michel Foucault 1954-1984 ETHICS*, 261.

Mark G. E. Kelly, *Foucault, Subjectivity, and Technologies of the Self*, 521.

⁵⁸ Colin Koopman, "The Formation and Self-Transformation of the Subject in Foucault's Ethics". *A Companion to Foucault*. İçinde (S. 526-543) Der. Falzon, C., O'Leary, T., Sawicki, J. West Sussex: Blackwell Publishing Limited, 2013, 532.

3. 1. Etik Sorunsallaştırma

Sorunsallaştırılacak etik maddenin ne olduğu bulmak. Kişinin kendi üzerinde etik davranışın uygulanacağı bölümüne karar vermesi. Kişinin kendi içinde ahlaki eylemlerinin materyali olarak aldığı etik nesneyi belirlemesi. Örneğin edimler, arzular, hisler gibi. Şu anda kendimizin veya varlığımızın hangi parçasının veya davranışlarımızın hangi bölümünün eleştirel bir tutuma ve etik bir çaba gösterilmesine ihtiyacı vardır. Buradaki sorunsallaştırmada, kişinin kendiliği üzerinde bilinçli bir çalışma yürüterek kendi öznelliğini estetik bir sanata dönüştürmesinde, üzerine yoğunlaşacağı kendilik alanı öne çıkmaktadır. Etik sorunsallaştırma, kişinin hayatının ve gerçekliğinin hangi bölümünün, hangi kısmının, hangi parçasının etik ilgiye, kaygıya ihtiyacı olduğu sorusuyla ilgilidir. Örneğin Antik Çağ'da Yunanlılar aphrodisiaları sorunsallaştırmışlardır⁵⁹.

3. 2. Özneleştirme Kipi

Kişinin bu etik maddeyle nasıl uğraşacağına seçimini yapmak. Kişinin takip edeceği prensiplerle ilişkili olarak kendi pozisyonu belirlemesi. Varlık estetiği ilkeleriyle ilişkinin kurulması. Uygulanacak belli kurallara, ilkelere, hakikatlere ve kişinin kendini adayacağı bilgi veya pratiğe, yani özneleştirme kipine karar vermesi. İnsanların ahlaki kodları veya yükümlülükleri tanıma biçimleri veya bunlarla nasıl etkileşime girmeyi tercih ettikleri. Yani bir anlamda sorunsallaştırılan parçayla nasıl uğraşılacağıdır. Örneğin kişi ibadet emrini dini bir gruba mensup olarak kendisini tanımladığı için mi yerine getiriyor yoksa bu emirlere uymayı başka bir düzlemde mi kabul ediyor sorusunda olduğu gibi. Foucault'ya göre Antik Yunan'da özneleştirme kipi kişisel bir tercihe dayalıydı ve kişisel bir seçimdi. Kişinin kendi hayatını daha saygın, mükemmel ve güzel bir hale, oluşturma için yaptığı tercih meselesiydi. Örneğin bu kod ilahi bir emir midir, her durumda herkes için geçerli olan tabiat düzenine ilişkin bir doğa yasası mıdır veya kişinin varoluşuna en güzel biçimi verecek rasyonel bir kural mıdır? Foucault'ya göre etik öznel-inşa ahlaki bir kodla ilişki içerisinde vuku bulur fakat etik öznel-inşanın kendisi tamamen farklı bir şeydir⁶⁰. Foucault bunu Kıbrıs kralı Nikokles'in ahlaki bir kodla etkileşime girme biçimini örnek vererek açıklar. Nikokles sıkı sıkıya uyduğu, karısına daima sadık olma ilkesinin nedenini, aynı

⁵⁹ Michel Foucault, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Der. Dreyfus, H. L. ve Rabinow, P. Chicago: The University of Chicago Press, 1983, 238-243.

Michel Foucault, *The Foucault Reader*, 1984, 352.

Foucault, *The History of Sexuality Volume 3 The Care of the Self*.

Marli Huijer, "The aesthetics of existence in the work of Michel Foucault", 72.

Timothy O'Leary, *Foucault and the Art of Ethics*, 12.

⁶⁰ Mark G. E. Kelly, *Foucault, Subjectivity, and Technologies of the Self*, 517.

Platon'un Devlet'inde önerdiği şekilde "kendisinin kral olduğunu, başkalarını yönettiğini, bu yüzden önce kendisini yönetebildiğini başkalarına göstererek ve böylece diğerlerini yönetebileceğine muktedir olduğunu" söyleyerek açıklar. Aynı ilke ile Stoacı bir etkileşime girme biçimi olarak "karıma sadık olmak zorundayım çünkü ben bir insanım ve rasyonel bir varlığım" şeklindeki versiyon bir önceki versiyondan oldukça farklıdır. İşte aynı ilke ile farklı etkileşime girme biçimi bir anlamda Foucault'nun özneleştirme kipi dediği şeydir⁶¹.

3. 3. Kendi üzerinde çalışma

Kişinin kendi üzerinde kendini ahlaki bir özneye dönüştürmek için sarf ettiği çabaları, çalışmaları, eğitimi, denemeleri, iniş-çıkışları, egzersizleri içerir. Kendine yönelik eleştirel, aktif ve deneysel bir davranış. Örneğin bu teknikler kişinin örnek aldığı kişileri veya kendisinin belirlediği davranma biçimlerini hatırlaması, günlük edimlerini ve düşüncelerini gözden geçirmesi, gizli arzularının şifrelerini çözmesi ve bunlarla mücadele için çeşitli pratikler belirlemesi olabilir. Antik Yunan'da bu teknikler genellikle beden üzerine çalışmakla ilgili teknikler olmuş, bilhassa yetişkin erkekler için bu teknikler bedenin hazlarını dizginlemeye yönelik olmuştur. Kendi üzerinde çalışma için aktif, eleştirel ve deneysel bir tutum gereklidir. Her an, adım adım, kişinin ne düşündüğüyle, ne söylediğiyle, ne yaptığıyla, ne olduğuyla yüzleşmesi gerekmektedir. Foucault 'askesis' kavramını burada kullanır. Kendi üzerinde çalışmaya bir örnek, 'eleştirel kitap okuma' olabilir: Kitap okumak veya bir kitap hakkında konuşmak kendini dönüştürmek için bir egzersizdir. Ya da felsefe yapmak da düşünce aktivitesi olarak kişinin egzersizidir, çünkü bu, kişiyi hali hazırdaki kendiliğinden kurtarıp kendini değiştirmesine imkân tanır. Kendi üzerinde çalışma, kişinin etik özne olmak için kendini değiştirme, kendini dönüştürme yollarını, pratiklerini ima eder. Kişi kendi maddesi olan kendiliği üzerinde nasıl ve ne şekilde çalışacaktır. Kişi edimlerinde mutedil olmak için, nefsinin boğazlamak, arzularını, dürtülerini kontrolü altına almak için hangi pratikleri, idmanları, egzersizleri yapacaktır. İşte bu Foucault'nun kendini inşa etme aktivitesi dediği şeylerdir. Örneğin eşine sadık olmak için çalışan kişi birden fazla yolla bunu başarabilir, dolayısıyla bu yollardan kendisine uygun olanı özgürce belirleyebilir ve üzerinde kendisinin belirlediği idmanları yaparak kendiliğiyle ilişkisini kurabilir⁶².

⁶¹Michel Foucault, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, 238-243.
Michel Foucault, *The Foucault Reader*. Rabinow, P. (Der.), New York: Pantheon Books, 1984, 353-354.

Michel Foucault, *The History of Sexuality Volume 3 The Care of the Self*.
Marli Huijer, "The Aesthetics of Existence in the Work of Michel Foucault", 74-77.
Timothy O'Leary, *Foucault and the art of Ethics*, 12.

⁶² Michel Foucault, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, 238-243.

3. 4. Gidilecek yön ve hedeftir, varlık estetiğine odaklanmadır

Ahlaki davranış sergilendiğinde nasıl bir öznelliğe ulaşılacak istenmektedir. Hayatını bir sanat eserine dönüştürme çabasıdır. Kişinin kendisini taşımak istediği, ulaştırmak istediği olma hali, ruhsal bir sürur veya ölümden sonraki hayat için kurtuluşu garantileyen bir saflık, paklık. Örneğin temiz/saf veya ölümsüz ya da özgür mü olmak istemektedir, kendilik tekniklerinin nihai amacı olan kendi üzerinde, kendi dürtüleri üzerinde bir başka ifadeyle kendi nefsi üzerinde egemen mi olmak istemektedir. Veya kişinin nihai etik ereği mutlak temizliğe, saflığa ulaşmak ise bu durumda işe koşacağı kendilik teknikleri ve kendini inşa etme pratikleri, kendi dürtülerine, hazlarına hâkim olma ereğinin gerektirdiği kendilik tekniklerinden farklı olacaktır.

Bu dört boyut Antik Yunan'daki bireyin kendi üzerinde hâkimiyet kurmasını sağlayan idealler olarak düşünülebilir⁶³. Bu anlamda Foucault'ya göre Antik Çağ'da kendiliğin inşası; etik nesne, özneleştirme kipi, kendilik pratikleri ve son olarak oluş hali veya etik yaşam tarzını içine alan dört boyutlu bir modellemeyle mümkün olmaktadır. Bu boyutlar asla bir zorunluluk değildir ve kişisel tercihten öteye geçmemektedir. Yani bu boyutların her birinde uygulanacak pratiklerle ilgili kararları kişi kendisi verir.

49

Sonuç

Foucault, bu dört boyuttan oluşan kendilikle ilişki çerçevesinin kişiyi estetik varoluşa götüreceği üç ana temaya uygulanılışının dönemin ahlakçıları ve filozofları tarafından uzak durmalar ve reçeteler olarak salık verildiğinin altını çizer. Bu temalar Platon, Sokrates, Hipokrat, geç dönem Stoacılar ve Hıristiyanlıkta görülmektedir. Dolayısıyla Foucault'ya göre bazı uzak durma önerileri veya daha sert bir ifadeyle kodlar-yasak olan veya olmayan edimler-Antik Yunan'da ve Hıristiyanlıkta çok fazla değişiklik göstermemiş, bazıları Hıristiyanlığa gelene kadar biraz daha sertleşmiştir. Fakat temaların varlığı genellikle aynı hatta devam edegelmiştir. Foucault'ya göre Antik Yunan toplumunun etiği ile Hıristiyan etiği (Hıristiyanlık etiği daha çok ahlak olarak

Michel Foucault, *The Foucault Reader*, 353-354.

Michel Foucault, *The History of Sexuality Volume 3 The Care of the Self*.

Michel Foucault, *The History of Sexuality Volume 2 The Use of Pleasure*, 63-77.

Marli Huijer, "The Aesthetics of Existence in the Work of Michel Foucault", 74-77.

Timothy O'Leary, *Foucault and the Art of Ethics*, 12.

⁶³ Michel Foucault, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, 238-243.

Michel Foucault, *The Foucault Reader*, 355.

Michel Foucault, *The History of Sexuality Volume 3 The Care of the Self*.

Marli Huijer, "The Aesthetics of Existence in the Work of Michel Foucault", 79-80.

Timothy O'Leary, *Foucault and the Art of Ethics*, 12.

görülmedir) arasındaki en önemli fark, Foucault'nun etik olarak tanımladığı şey olan 'kişinin kendilikle ilişkisinin biçimi'ndeki değişiklikler⁶⁴.

Bu sakınma, uzak durma temalarının bütün kadim/hak dinlerde ortak temalar olduğunu görmek zor olmayacaktır. Kendilikle ilişkinin kurulma biçiminin Antik Yunan'da ve dinlerin popüler gündelik uygulamaları arasındaki ayrışma noktası şöyle koyulabilir: Antik Yunanlılar bunu kendilerini özgürleştiren pratikler olarak görürler ve bu pratikleri kendileri gönüllü olarak belirlir ve uyarlar. Ötekinde ise özneler kendileri dışında belirlenen evrensel kodlara ruhun kurtuluşu için uyarlar. Hâlbuki dinlerin gündelik algılanış biçimlerinin ötesinde hakikatlerine ilişkin sorgulama yapıldığında bu uzak durmaların ve pratiklerin yine Antik Yunan'da olduğu gibi gönüllü ve kişinin kendisinin belirlediği pratikler yardımıyla özgürleştirici edimler olduğu anlaşılacaktır. Kişi yine kendine uygun olan pratikleri bulup uygulayarak özgürleşecektir. Bu özgürleşme Antik Yunan'da da dinlerin hakikatlerine ilişkin sorgulamada da dünyevi olandan bir özgürleşme gibi durmaktadır, fakat fark Antik Yunan'da erek kişinin hayatını bir sanat eserine dönüştürüp kendisinden sonra gelecek nesillere örnek olabilecek bir hayat tasarımı iken, diğerinde erek Tanrı'nın rızasını kazanacak, "O'nun ahlakıyla ahlaklanacak ve beşer olmaktan kurtulup insan olmaya, eşref-i mahlûkat olmaya"⁶⁵ ulaştıracak bir hayat tasarımıdır.

Foucault'nun öznel deneyimin inşası süreci, öznenin kurulma sürecinin modelidir, bunun formülüdür, yani modern özne de postmodern özne de bu şekilde kurulmaktadır. Modernite öncesinde özne iktidar tarafından çok daha katı kurallarla, cezalandırma ve tahakkümle inşa edilmekteydi. Foucault'nun öznenin inşası modeli ise pastoral iktidarın maliyetli yapısına bir cevap olarak sonrasında yani modernite ile birlikte geliştirilen bir modeli bize gösterir. O halde belki de başka bir hakikat oyunu kurmak veya kendini başka bir hakikat oyununda tasarlamak için verili olandan farklı bir hakikat oyununun içinde olmak gerekebilir. Üstelik bunun için kişinin kendisini verili hakikat oyununun her aygıtından arındırması ve gündelik yaşamını bu aygıtların dokunuşlarından sıyırması gerekebilir. Bu ise ancak Foucault'nun "sınır-tutum" (limit-attitude) dediği şeyle mümkün olabilir. Ona göre "sınır tutum" "tarihin içinde bulunduğumuz anında 'gerçek' olarak verilmiş olanla, yani kimliğimizin koyduğu sınırlarla bu sınırları değiştirmek için verilen çaba arasındaki zorlu etkileşimdir"⁶⁶. Başka bir ifadeyle içinde bulunduğumuz çağda bize evrensel genel kabul olarak dayatılan her türden gerçekliğin aslında tarihsel bir inşa olduğunu anlama ve araştırma çabasıdır. Foucault'ya göre bu çabanın bizatihi kendisi filozofane bir tutumdur. Öyleyse kendini bir sanat eseri gibi tasarlamak öncelikle bu çabayla başlayacaktır.

⁶⁴ Michel Foucault, *The Foucault Reader*, 355.

⁶⁵ Ali Şeriatî, *İnsanın Dört Zindanı*, Çev. Prof. Dr. Hüseyin Hatemi, İşaret Yayınları, İstanbul, 1997.

⁶⁶ Ferda Keskin, "Özne ve İktidar", 15.

KAYNAKÇA

- Alcoff, L. M. (2013). "Foucault's Normative Epistemology" (s.207-225) A Companion to Foucault Edited by Christopher Falzon, Timothy O'Leary, Jana Sawicki UK: Blackwell Publishing Limited.
- Allen, A. (2013). "Power and the Subject". A Companion to Foucault. İçinde (S. 337-352) Der. Falzon, C., O'Leary, T., Sawicki, J. West Sussex: Blackwell Publishing Limited.
- Balibar, E. (1994) "Subjection and Subjectivation," *Supposing the Subject* içinde (s. 1-15). Der. Joan Copjec. London: Verso.
- Faubion, J. D. (2013). "Foucault's Ontology and Epistemology of Ethics". A Companion to Foucault. İçinde (S. 493-509) Der. Falzon, C., O'Leary, T., Sawicki, J. West Sussex: Blackwell Publishing Limited.
- Foucault, M. (1983). Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics. Der. Dreyfus, H. L. ve Rabinow, P. Chicago: The University of Chicago Press.
- Foucault, M. (1984). The Foucault Reader. Rabinow, P. (Der.), New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1986) The History of Sexuality Volume 3 The Care of the Self. NewYork: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1990). The History of Sexuality Volume 2 The Use of Pleasure. USA: Vintage Books.
- Foucault, M. (1997). The Essential Works Of Michel Foucault 1954-1984 ETHICS der. Rabinow, P. R. Hurley (Çev.). New York: The New Press.
- Foucault, M. (2005). The Hermeneutics of the Subject Lectures At The College De France, 1981-82. Der. Frederic Gros. Çev. Graham Burchell. NewYork: Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. (2014). Özne ve İktidar. I. Ergüden, O. Akınhay (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gezer, S. (2019). PhD, Ege Üniversitesi, İzmir, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü. "Yeni Türk Sinemasında Aile Konulu Filmlerde İtaatkâr Özne İnşası", Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Huijer, M. (1999). "The aesthetics of existence in the work of Michel Foucault". *Philosophy & Social Criticism*. 25(2):61-85. London: Sage Publication.
- Kelemen, M. & Peltonen, T. (2005) Spirituality: A Way to an Alternative Subjectivity?, *Organization Management Journal*, 2:1, 52-63.

ÖZNELEŞTİRME STRATEJİLERİNDEN ÖZGÜRLEŞME PRATIĞI OLARAK KENDİLİK
TEKNOLOJİLERİ VE KENDİLİK KÜLTİVASYONU

Serdar GEZER

- Kelly, Mark, G. E. (2013). "Foucault, Subjectivity, and Technologies of the Self". A Companion to Foucault. İçinde (S. 510-525) Der. Falzon, C., O'Leary, T., Sawicki, J. West Sussex: Blackwell Publishing Limited.
- Keskin, F. (2002). PhD, Columbia University, New York, Graduate School of Arts and Science, Department of Philosophy Dissertation: "Problematization and Games of Truth: Michel Foucault's Analytics of the Constitution of the Subject in Political Modernity". Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Keskin, F. (2014). "Özne ve İktidar". Özne ve İktidar içinde (s. 7-24). I. Ergüden, O. Akınhay (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Koopman, C. (2013). "The Formation and Self-Transformation of the Subject in Foucault's Ethics". A Companion to Foucault. İçinde (S. 526-543) Der. Falzon, C., O'Leary, T., Sawicki, J. West Sussex: Blackwell Publishing Limited.
- Liotard, J. F. (1984). The postmodern Condition. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Macmillan, A. (2011). Michel Foucault's Techniques of the Self and the Christian Politics of Obedience. Theory, Culture & Society journal. Vol. 28(4): 3-25.
- Mansfield, N. (2000). "Subjectivity, Theories of the Self from Freud to Haraway". Australia: Allen&Unwin.
- McNay, L. (1994). Foucault: A Critical Introduction. Cambridge: Polity.
- Mihaela Kelemen & Tuomo Peltonen (2005) "Spirituality: A Way to an Alternative Subjectivity?", Organization Management Journal, 2:1, 52-63
- O'Leary, T. (2002). Foucault and the Art of Ethics. NewYork: Continuum.
- Şeriati, A. (1997). İnsanın Dört Zindanı. Çev. Prof. Dr. Hüseyin Hatemi İstanbul: İşaret Yayınları.
- Taylor, Dianna. (2013). "Toward a Feminist Politics of Ourselves" A Companion to Foucault. İçinde (S. 403-418) Der. Falzon, C., O'Leary, T., Sawicki, J. West Sussex: Blackwell Publishing Limited.